

Foto 1: Draco, v. Maerlant, folio 124r.

Foto 2: Draconcopes, v. Maerlant, folio 124v.

MIDDELEEUWSE HERPETOLOGIE

DEEL 8: HIER COEMT VAN DER D NA TE HANT

Door: Marcel van der Voort, Heerbaan 14,
5721 LS Asten.

Inhoud: Inleiding - Dipsas es so doerclene -
Na sire grote es clene sijn mont - Int an-
schijn als die maghet ghedaen - Literatuur.

INLEIDING

Een heterogeen gezelschap deze keer. De ver-
zen 323 t/m 334 van zijn *Der Naturen Bloeme*
wijdt Jacob van Maerlant aan de *Dipsas*.
Het is verleidelijk in dit dier een verte-
genwoordiger te zien van het geslacht *Dip-*
sas, een geslacht dat gekenmerkt wordt
doordat het een uitgesproken voedselspecia-
liteit kent: deze slangen zijn nl. slakken-
eters en hebben daartoe een aangepast gebit
(zie voor een foto Engelmann, 1981, pag.
39). In de klassieke tijd verstond men on-
der dit dier echter de slang die heden ten
dage naar alle waarschijnlijkheid aangeduid
wordt met *Cerastes vipera*, de Avicenna-
adder (Pauly, 1979, V, pag. 14).
Voor het tweede dier dat Van Maerlant de
revue laat passeren, geldt eenzelfde voorbe-
houd: onwillekeurig zou men kunnen denken
aan het vliegend draakje dat tropische re-
genwouden in Azië bevolkt. Ook hier brengt
Pauly (1979, V, pag. 14) uitsluitel, want
Draco blijkt niets minder te zijn dan de
reuzewurgslang *Python molurus* (Voor een
interessante foto moet u beslist Engelmann
eens inkijken, pag. 194). Klassieke auteurs
vermelden over deze misleidende *Draco* al
feiten die heel wat beter te rijmen zijn met

---

de *Python* in plaats van met het vliegend draakje. Plinius meldt bijvoorbeeld uitdrukkelijk dat de hoofdvijand van *Draco* de olifant is - zie vs. 343. Tot slot: *Dragon* en *Serpent* waren in de klassieke tijd synoniemen van elkaar (White, 1960, pag. 165, noot).

De *Draconcopos* tenslotte kan ik met geen enkel tegenwoordig levend serpent in verband brengen.

DIPSAS ES SO DOERCLENE

*Dipsas, spreect Jacob van Vetri
Ende Solinus die meester vri,
325 Es so doerclene een serpent,
Datment cume met siene kent.
Alsmement tret, men en cant ghesien,
Ende een wort ghevenijnt mettien.
(vss 323-328)*

Van de bronnen Jacobus van Vitry en Solinus heeft Van Maerlant begrepen, dat de *Dipsas* een zo verschrikkelijk kleine slang is, dat men haar nauwelijks met het blote oog kan onderscheiden. Trutnau vermeldt, dat de *Cerastes vipera* zelden groter dan 35 cm wordt (Trutnau, 1982, pag. 105). Als je erop gaat staan, zie je het zelfs nog niet, maar je voelt het wel, want je wordt direct vergiftigd.

*Solinus die seghet al bloet:
330 Dient bijt, hi blijft te handen doet.
Experimentator die scrivet
Van hem, diere doet of blivet,
Datmen niet en can ghescouwen
In sijn anschijn teiken van rouwen.
(vss 329-334)*

Verder vermeldt alleen Solinus nog van deze

---

slang, dat degene die er door gebeten wordt, direct dood blijft, waaraan Experimentator toevoegt, dat men in het gezicht van degene die door deze slang gedood wordt, geen teken van pijn kan ontdekken. De *Dipsas* zorgt kennelijk voor een slachtoffervriendelijke dood.

Aardige toevoeging van White: iedereen die door deze slang gebeten wordt, sterft van dorst, doordat zijn beet dipsomanische (drankzuchtige) gevolgen heeft - dipsa (Gr) = dorst (White, 1960, pag 174).

NA SIRE GROTE ES CLENE SIJN MONT

*335 Draco, seght Jacob ende sinte Augus
tijn,
Dat onder alle dieren die sijn
Die alremeeste es, dies gelovet.
(vss 335-337)*

Draco, zeggen Jacobus van Vitry en de kerkvader Sint-Augustinus eensgezind, is van alle dieren die bestaan het dier dat het grootst is, wees daarvan overtuigd.

*Enen cam heeft hi op sijn hovet.
Na sire grote es clene sijn mont.
340 Venijn nut hi talre stont.
Wat dat hi metten staerte bint,
Ets doet, en twivels niet een twint;
Ja dolifant en cans ontgaen,
Can hine binden staerte bevaen.
(vss 338-344)*

Draco heeft een kam op zijn hoofd. En vergeleken met zijn grootte, is zijn mond maar klein. Het is een dier dat giftige dieren en planten eet zoveel het kan. Wat hij vasthoudt met zijn staart, gaat dood, twijfel daar maar niet aan. Ja, zelfs de olifant

---

kan niet aan *Draco* ontkomen, als deze laatste de olifant met zijn staart kan omwinden. (Over een misverstand over deze eigenschap tussen *Python molurus* en *Eunectus murinus*, zie Abuys, 1982, pag. 126)

345 *In steenroetsen ende in duwieren*
Es sijn wesen na sire manieren,
Want sine nature es doerheet;
Ende oec int lant, daermene weet,
Es grote hitte van der zonne,
350 *Want wine selden gheweten connen,*
Den rechten drake, dat weet wel,
Dan omtrent dien tor Babel,
Dat woeste Babylonie heet,
Daer sijn si so groet, als men weet,
355 *Mere dan XX cubitus.*
(vss 345-355)

Tussen rotsen en in spelonken, ziet hij eruit zoals zijn schuilplaats eruit ziet, d.w.z. dat hij zich door kleurverandering aanpast aan zijn omgeving. De verklaring hiervoor is volgens Van Maerlant, dat de *Draco* erg heet is. Evenzo is het land, waar men *Draco* aantreft heet. Er heerst daar een grote hitte vanwege de zon, want draken komen bijna nergens anders voor dan in de omstreken van de Toren van Babel, in het woeste Babylonië. De draken die daar voorkomen, zijn meer dan 20 el groot (= ± 14 meter).

Haer roepen, wi lesen dus,
Vervaert den lieden die dit horen.
Haer opsien doet den lieden verdoren,
Dat sulc heeft die vrese so groet,
360 *Dat hi van opsien blivet doet.*
(vss 356-360)

Hun gebrul, zoals wij kunnen lezen, jaagt de mensen die het horen grote angst aan.

Als zo'n draak de mensen aankijkt, berooft
hij hen van het verstand, zodat zo iemand
zo'n angst krijgt, dat hij van dat aankij-
ken dood blijft.

*Als si oud sijn, wilmen weten,
Dat si lettel dan eten.
Augustinus seit sonder lieghen,
Dat si somwile in die lucht vlieghen,
365 Ende hare vlogele sijn een vel,
Als wi an die vledermuus sien wel;
Ende daer een maect sine vlucht,
Ontsuvert hi altemale die lucht.
(vss 361-368)*

Als ze oud zijn, zo vertelt men, eten ze
nog maar weinig. De kerkvader Augustinus
vertelt zonder daarbij te liegen, dat ze
soms door de lucht kunnen vliegen, en dat
hun vleugels uit een vel bestaan, net zo'n
vel als we bij de vleermuizen zien. En waar
zo'n draak dan vliegt, daar verpest hij dan
de lucht helemaal.

Merkwaardig, een vliegende *Python*, maar
Costello maakt duidelijk, dat hier weer een
oude herinnering achter zit: dit verschijn-
sel refereert aan een vuurdraak of meteor
(Costello, 1979, pag. 123). Op doorslagge-
vende momenten werden zulke astronomische
gebeurtenissen positief of negatief geduid
door mensen die belangrijke beslissingen
moesten nemen, zoals bijv. in 1066 aan de
vooravond van de slag bij Hastings, toen de
komeet van Halley zichtbaar werd. Op het
beroemde wandkleed van Bayeux is deze as-
tronomische gebeurtenis afgebeeld. (Ber-
trand, 1982, pag. 18; Costello, 1979, pag.
123).

*In sijn hovet draecht hi overeen
370 Draguncia den dieren steen,
Maer hi nes altoes niewer toe goet,*

Ensi datmen hem levende uitdoet.
(vss 369-372)

Net als de *Aspis* (zie Van der Voort 1989), draagt *Draco* een kostbare steen in zijn hoofd, een steen die hier *Draguncia* wordt genoemd. Die steen is echter alleen maar werkzaam, op voorwaarde dat hij uit een levende draak verwijderd wordt.

Oudere gegevens over de drakesteen treft men aan in de *Etymologieën* van Isidorus van Sevilla. Daarin wordt verklaard waarom de steen bij zijn leven aan de draak ontroofd dient te worden: als de steen niet uit zijn hersenen wordt gehaald terwijl hij nog leeft, stolt hij niet tot een edelsteen (Burger, 1989).

*Sine tonghe ende sine galle
In wine ghesoeden met alle,
375 Ende daer mede bestreken dan
Sine lede, ist wijf, ist man,
Dien die duvele incubi
Quellen, si makene vri.*

(vss 373-378)

Wie van *Draco* de tong en de gal samen in wijn kookt, en daar zijn ledematen vervolgens mee bestrijkt, die wordt bevrijd van de duivelse incubus, of hij een man of een vrouw is. Het zo ontstane drankje kan blijkbaar gebruikt worden voor duiveluitdrijving (exorcisme). Een incubus namelijk is volgens katholieke opvattingen een engel die gevallen is door zijn lust voor een vrouw. Zo'n geest kan vereenzelvigd worden met een in hiërarchisch opzicht lage duivel ("hogere" duivels hebben een afkeer van geslachtelijke omgang met mensen). In de Middeleeuwen nam men aan, dat zowel engelen als duivels een mensengedaante konden aannemen, dat ze, met behulp van lucht ver-

---

mengd met aardse dampen een compacte substantie konden maken om die tot een kunstmatig lichaam te vormen. Op deze manier, meenden vooral inquisiteurs, konden duivelse incubi en succubi (respectievelijk te begrijpen als "bovenliggers" en "onderliggers" bij een coïtus) mensen verleiden en werden de slachtoffers tot heks gemaakt. Welnu, het *Draco*-elixer bevrijdde een potentiële heks van zo'n dreiging. Overigens: voor de zoveelste keer wordt hier melding gemaakt van het bereiden van drankjes met behulp van slange-onderdelen. Leuk detail nog over herpetologische dienstbaarheid aan de medische wereld: tot op de dag van vandaag verkopen apothekers in China "draken-beenderen" (Costello, 1979, pag. 123).

Aldus mach hi ghevanghen wesen:

380 *Talreerst moetmene belesen,
Dat hi niet en si van felre voere.
Dan slaetmen voer hem een tamboere,
Dan waent hi hoeren den donreslach,
Want engheen eer sterven mach*

385 *Van donre ende van blixeme mede:
Dus vervaertmense daer ter stede.*

(vss 379-386)

Op de volgende manier kun je een *Draco* vangen: op de eerste plaats moet je hem belezen (deze werkwijze hebben we al eens ontmoet bij de *Aspis* - zie Van der Voort 1989), opdat het dier zich niet al te fel zal gedragen. Vervolgens moet je vóór hem op een trommel slaan, dan meent hij namelijk de donder te horen. Want geen dier is kwetsbaarder voor donder en bliksem dan de draak. Op die manier jaagt men ze angst aan.

So bint hem daer op een man,

Ende doet hem heine draghen dan,
Daer hi wille, in verren lande;
390 Maer daer of coemt hem dicke scande,
Want gheraken si ter wider zee,
Ende hi dan mach vliegghen nemme,
So ist met hem gherekent saen.
(vss 387-393)

Dan bindt iemand zich op hem vast en zorgt ervoor, dat de *Draco* hem ver weg draagt, waar hij wil, in verre landen. Maar vaak loopt het dan slecht met hem af, want als ze bij de wijde zee belanden en hij (= *draco*) kan niet meer vliegen, dan is het spoedig met hem (de meevliegende man) gebeurd.

Oec canmense wel anders syns vaen.
395 Men neem een calf ende doe hem wale
Sine daerme uut altemale,
Ende doet nieuwe bernets calx dan vul,
So coemt die grote beeste dul
Al daert staet onderset met staken,
400 Ende slindet gheheel binden caken.
Alst calf in haren buke leghet,
Verhit gheen calc, als hi pleghet.
Dan word dinkende die drake
Ende tkalc verhit bi sulker sake,
405 So dat hi so sere ontsteket,
Dat hem therte binnen breket.
(vss 394-406)

De draken zijn echter ook op een andere manier te vangen, vertelt Van Maerlant. Die methode is even simpel als doelmatig: je neemt een kalf en je ontdoet dat beest zorgvuldig van zijn ingewanden (je moet vooral zorgen, dat de binnenkant goed droog is!). Vervolgens stop je de buikholte vol met ongebluste kalk. Dan komt de draak naar de plaats waar het kalf staat, dat gesteund wordt door stokken, en verslindt het helemaal. Als het kalf dan in de buik van de

---

draak is beland, wordt de ongebluste kalk heet, zoals het de gewoonte is van dat spul, en gaat de draak drinken. Je krijgt dan een chemische reactie van jewelste, waardoor het hart van de draak breekt. En dat laatste stelde men zich in de Middeleeuwen letterlijk voor (Burger, 1989).

INT ANSCHIJN ALS DIE MAGHET GHEDAEN

*Draconcopos es een serpent,
Als Adelinus wel bekend,
Staerc ende groet, ende sonder waen*
410 *Int anschijn als die maghet ghedaen*
Ende nederwaert ghelijc den draken.
(vss 407-411)

De *Draconcopos* is een slang, zoals Adelinus ons meedeelt, die sterk en groot is; een slang bovendien, die er in het gezicht uitziet als een vrouw, maar meer naar onder lijkt op een draak.

Met Adelinus is bedoeld Aldhelmus van Malmesbury, (ca. 640-709) een Engelse dichter en bisschop, auteur van het *Liber monstrosorum* (een boek over wonderbaarlijke volkeren) en van Latijnse raadsels in versvorm, die onder meer op dieren, planten en stenen betrekking hebben (Burger, 1989).

*Wi wanen dies in waren saken,
Dat serpent was aldus ghedaen,
Daer die duvel hadde mede bevaen*
415 *Onser eerster moeder Even,*
Als wi noch lesen in brieven;
(vss 412-416)

Wij (pluralis majestatis voor Van Maerlant) zijn ervan overtuigd, dat dat de slang is waarmee de duivel onze eerste moeder Eva heeft verleid, zoals we nog kunnen lezen in

---

boeken.

*Want Beda seghet sonder waen,
Dat dat serpent was ghedaen
Int anschijn ghelijc der maghet,
420 Ende hadde der vrouwen so belaghet,
Dat si niet dant anschijn en sach
Want tander lijf bedect lach
Met loveren ende met risen mede;
(vss 417-423)*

Beda (674-735, bijgenaamd "venerabilis", oftewel "de eerbiedwaardige", een Engelse kerkleraar) zegt op stellige toon, dat deze slang er in het gezicht uitzag zoals een vrouw en op die manier Eva zodanig had verleid, dat deze laatstgenoemde slechts het gezicht zag, omdat de rest van het lichaam was bedekt met bladeren en takken.

*Ende die viant sprac daer ter stede
425 Uten serpente ende loech,
Also dat hise bedroech.
Noch hebbewi alle daer of we
(vss 424-427)*

En de duivel ("viant" is een eufemisme voor "duivel") sprak toen door de slang en lachte, omdat hij haar bedroog. Wij ondervinden daar op de dag van vandaag nog steeds de nadelige gevolgen van. En wie kan dat ontkennen?!

*Hier gaet uut D ende volghet naer E.
(vs 428)*

Hier eindigt D en gaat E verder.

LITERATUUR

Abuys, A, 1982, De slangen van Suriname, deel 2: de families Aniliidae en Boi-

-
- dae.
Litt. Serp. Vol. 2 (1982), pag. 112-138.
- Bertrand, S., 1982, Het geborduurde wand-
kleed van Bayeux.
Rennes, 1982.
- Burger, P., 1989 Jacob van Maerlant, Het
boek der natuur. Samenstelling en verta-
ling door P. Burger. Amsterdam 1989.
- Costello, P., 1979, The magic Zoo.
London, 1979.
- Engelmann, W-E. en Obst, F-J., 1981, Mit
gespaltener Zunge. Aus der Biologie und
Kulturgeschichte der Schlangen.
Leipzig, 1981.
- Maerlant, Jacob van, 1980, Der Naturen
Bloeme.
Ed. Dr. Eelco Verwijs, Leiden 1878.
Ongewijzigde herdruk 1980.
- Pauly, Der kleine, 1975 Lexikon der Antike
in 5 Bänden.
Herausgegeben von Konrat Ziegler und Walther
Sontheimer. München 1975.
- Van der Voort, Marcel, 1989, Middeleeuwse
Herpetologie deel 4, Nu hoert van elken
allene, teerst in A.
Litt. Serp. Vol. 9 (4) 1989, pag.
- White, T.H. 1960 The Bestiary. A book of
Beasts.
New York 1960.